

COBDEN-
KÖNYVTÁR.

14 - 23.

12493

N. M.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

826.

12.423

C O B D E N - K Ö N Y V T Á R

14. SZÁM

WERNER SOMBART

KAPITALIZMUS ÉS SZOCIALIZMUS

146

A MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG KIADÁSA, BUDAPEST

MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG

Célja :

Cobden tanításának megvalósítása :

kapcsolatot teremteni a gazdasági és a kulturális élet között, ébrentartani az érdeklődést a gazdasági életben a kulturális problémák és a kulturális életben a gazdasági kérdések iránt. Célja továbbá :

áthidalni a szakadékot országok és országok, népek és népek között, az áruk és a gondolatok szabad forgalmának biztosításával és így megteremteni a béke atmoszféráját, azt a levegőt, amelyben erőteljesen, gazdagon fejlődhetik a gazdasági élet és a kultúra. A Cobden-Szövetség felfogása szerint :

a kulturális haladás és a gazdasági fejlődés egymástól függenek, feltételezik egymást, nincs ellentét köztük és közösség fogja össze őket. A Cobden-Szövetség tehát gazdasági feladatot végez a több tudás terjesztésével.

Országos Széchényi Könyvtár

Walter T. Jones

14. SZÁM.

WERNER SOMBART

KAPITALIZMUS ÉS
SZOCIALIZMUS

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

*A Magyar Cobden-Szövetségben 1922 november 9-én
tartott előadás.*

2826

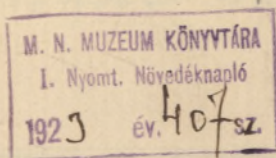

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

12. 423/14

Korvin Testvérek műintézetének nyomása

Werner Sombart ma egyike a legnépszerűbb tudósoknak a nemzetgazdaságtan terén Németországban. Született 1863 január 19-én Ermslebenben (Harz). 1890-ben a boroszlói egyetem tanára lett, s onnan került 1906-ban Berlinbe, ahol azóta az egyetemen és a kereskedelmi főiskolán a nemzetgazdaságtan tanára. Főművei: Sozialismus und soziale Bewegung. — Der moderne Kapitalismus. — Die deutsche Volkswirtschaft im XIX. Jahrhundert. — Die Juden und das Wirtschaftsleben. — Studien zur Entwicklungsgeschichte des modernen Kapitalismus.

FISCHER ÖDÖN elnök: Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim!

Örömmel köszöntöm Önöket a Magyar Cobden-Szövetség tizennegyedik nyilvános ülésén és üdvözlöm tudós vendégünket. A Magyar Cobden-Szövetség Önben, igen tisztelt titkos tanácsos úr, a német tudósvilágnak azt a képviselőjét üdvözli, aki magában egyesíti e testületnek minden előnyét, anélkül, hogy hibáiban is osztozna. A történetíró szilárd objektivitása, a gondolatmenet fényes világossága, nagyvonalúsággal összekapcsolt alaposság jellemzik Werner Sombart műveit. A szocializmusról írt könyvének címlapján olvassuk ezt a jeligét: Je ne propose rien, je ne suppose rien: j'expose. Hogy Ön, Tanár úr, hű is marad Dunoyer e szavaihoz, termékenyítőleg hatott az egész modern történeti felfogásra, mert Ön meszszenéző perspektívát nyitott meg, anélkül hogy elhagyta volna az exakt tudományos vizsgálódás szilárd talaját.

Az Ön két nagy műve a kapitalizmusról és a szocializmusról a két gyújtópont a társadalomtudomány ellipszisében s az oktatás kimeríthetetlen kincsházai. Egyik művében, igen tisztelt tanár

úr, hivatkozik Heine néhány sorára, melyet Ön minden szocialista gyógyítótan kvintesszenciájának tekint. Én viszont azt mondom, hogy Sombart tanár úr művei nem képletesen, hanem valósággal magukban foglalják a társadalomtudomány kvintesszenciáját. Ezért várjuk mi feszült érdeklődéssel az Ön fejtegetéseit, melyekben felvilágosít bennünket a kapitalizmus és a szocializmus eltolódásairól. S most kérem, sziveskedjék előadását megkezdeni.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Tisztelt hallgatóság!

Nagyon örülök, hogy itt, az Önök körében beszélhetek erről a tárgyról: „kapitalizmus és szocializmus” — a hangsúly a szocializmuson van, — mert ebben a körben ezekben a kérdésekben gazdag tapasztalatra számíthatok. De, amint az elnök úr ép most kifejtette, nem fogok gyakorlati szempontból állást foglalni e problémákkal szemben, amelyeket Önök oly intenzíven átéltek. Örülök, hogy Önök e tapasztalatokkal gazdagon hallgathatják meg előadásomat, amely teljesen tudományos akar lenni, vagyis olyan előadás, amely pusztán megismerésre törekszik, és csak az a célja, hogy megmutassa, mi van; semmiféle értékelő ítéletet nem tartalmaz, csak a belátást akarja, ha lehetséges, növelni.

S ha előadásom elsősorban tudományos, másodsorban elvi lesz. Ezt úgy értem, hogy elmélkedésem a kapitalizmusról és a szocializmusról e jelenségek alapvonalait, alapelveit igyekszik megfogni. Tehát tartózkodni fogok attól, hogy belemenjek a részletekbe, ezt a rendelkezésemre álló rövid idő sem engedné meg. Megpróbálom, hogy az alapelvekről és alapvonásokról beszéljek és ezt a két jelenséget, kapitalizmus és szocializmus,

mint egységeket fogom fel. Nem veszem figyelembe azokat az árnyalatokat, amelyeket a különböző országokban s fejlődésük különböző korszakaiban felvettek, hanem eszmei tisztaságukban és egységükben nézem őket, természetesen vonatkozással a mi korunkra. Tárgyamat így neveztem „Kapitalizmus és szocializmus“, de — amint már említettem, — a hangsúlyt a szocializmusra kell helyezni. Így fogtam fel a tárgyat, mert a kapitalizmus fogalmára szükségem van, hogy segítségével a szocializmusét tisztábban kifejtthessem. A kapitalizmus legyen az alap, amelyből a szocializmus annál tisztábban és világosabban kiemelkedik; vajjon sötét lesz-e a háttér, amelyből valami világos emelkedik ki, vagy világos háttér, amelyre valami sötétség rajzolódik, azt rábízom az egyesekre s arra az értékelő ítéletre, melyet mindenki magának megalkothat.

Mit kell ezeken az elnevezéseken érteni, ha a kapitalizmust és szocializmust okosan meg akarjuk magyarázni? Nem akarok a közszájon forgó értelmetlen meghatározásokról beszélni, hanem csak az olyan fogalmi megállapításokra akarok szorítkozni, amelyeknek van értelmük. Ezek között első helyen áll az, amely szerint a kapitalizmus és szocializmus két különböző gazdasági rendszer. Valóban úgy lehet ezeket a fogalmakat felfogni, hogy két gazdasági rendszer, azaz két különböző módja a gazdaság alakításának. A gazdaság alakulása függ attól a külön szel-

lemtől, mely időnként valamely gazdaságban uralkodik, a szervezés különös formájától és rendjétől, amely szerint a gazdaságot intézik és attól a külön technikától, a tárgyak kezelésétől, amely a gazdaságban megállapodott. Szellem, forma és technika határozzák meg egy gazdasági mód lényegét. Tehát kapitalizmus és szocializmus a gazdaságnak és a gazdasági életnek két különböző alakulási lehetőségét fejezik ki e három irányban, amit mindjárt bővebben meg fogunk magyarázni.

Kapitalista módon gazdálkodni, ami elsősorban a szellemét illeti, azt jelenti, hogy nyereségre törekvés szempontjából, a kereseti elv uralma alatt gazdálkodni. Kapitalista módon gazdálkodni nem azt jelenti, tárgyjavakat hozni létre, hanem azt jelenti, árúkat, csereértékeket hozni létre, még pedig nem valamely természetes szükséglet fedezése, hanem nyereség szerzése céljából. Nagy tévedés azt hinni, hogy a kapitalista gazdálkodásban azért csinálnak cipőt, hogy hordják. (*Derültség.*) A kapitalista gazdálkodásban azért csinálnak cipőt, hogy pénzt keressenek általa, s a kapitalista világban minden ezért a célért s csakis ezért a célért készül. (*Derültség.*) „Sie sind gut zum *Verkaafe*, aber nicht zum *Laafe*” mondja egy közmondás ép a cipőről: arra jó, hogy eladhassák, de nem, hogy hordják.

A kereseti elv, a nyereségre törekvés uralkodik minden kapitalista gazdálkodásban s épígy

uralkodik benne a konkurrencia elve, vagyis az az elv, hogy mindenki önmagára van hagyva, mindenki követi a maga útját tekintet nélkül a többiekre s az győz, aki először ér célhoz. Ami a gazdaság formáját, szervezetét illeti, a kapitalista gazdálkodás egyrészt a termelés tényezőinek megosztásán alapszik. Ez nagyon fontos tény. A termelési tényezők: a termelés eszközei, a munka, a végrehajtó munka, a vezető munka, a lakosság különböző osztályai között oszlanak meg, úgyhogy a termelés eredménye a lakosság ezen különböző osztályainak egyesítése által jön csak létre. A kézművesnél, aki a kapitalista gazdálkodás előtt ezt a típust képviselte, a termelés tényezői, épúgy mint a parasztnál, egy személyben egyesülnek, míg a kapitalista gazdálkodásban a személyek különböző csoportjai között oszlanak meg. Tehát ezeket a különböző csoportokat egyesíteni kell, hogy termelhessenek. Már most a kapitalista gazdálkodásnak sajátossága, hogy ez az egyesítés a szabad szerződés-kötés útján történik, tehát vásárszerű (*marktmässig*), amint mondani szoktuk. Ezeket a termelési tényezőket különböző módon lehet egyesíteni. Ha egy egyiptomi király piramist akart építeni, odarendelte a rabszolgákat, rendelt melléjük munkavezetőket, s ezek a szükséges anyagot kényszerítésre összehordták. A kapitalista vállalkozó azonban szabad megegyezés útján, vásáron, szerződés-szerűen egyesíti a termelés tényezőit.

Továbbá a termelés, a gazdálkodás vállalkozásszerű, azaz a vezető egyének a felelős magángazdasági alanyok, akik saját belátásuk szerint alakítják a gazdasági életet, akiknek feladata megválogatni, hogy mennyit és hova termeljenek, akik minden kockázatot viselnek, ami evvel az elhatározásukkal jár és zsebrevágják az esetleges nyereséget, amit terveiknek végrehajtása hoz.

Ami végre a technikát illeti, a kapitalista gazdálkodást egy bizonyos forradalmi technika jellemzi. Az eljárásmódok folytonos átalakulása a kapitalizmus technikájának adekvát formája épúgy, mint ahogy minden kapitalizmus előtti gazdálkodás lényegénél fogva állandó, változatlan technikán alapszik. Míg minden kézműves kétségbeesik, ha az eljárás, amelyet alkalmaz, akár csak az ő élete folyamán változik, a kapitalista gazdálkodás a forradalmi technikán épül fel, életelve az eljárás folytonos átalakítása, mert ez a forradalmi technika a konkurrenciának benne uralkodó s már említett alapelvével a legszorosabb kapcsolatban van. Az új eljárásmód alkalmazásával a vállalkozó, aki a gazdálkodást vezeti, külön hasznot hozhat létre. A modern kapitalista vállalkozónak minden törekvése az eljárásmódok javítására, a technika forradalmasítására törekszik; örökös hajsza az új módszerek után jellemzi ezt a gazdálkodást.

Evvel szemben van egy gazdálkodási rendszer, amelyet szocialistának nevezhetünk. Szel-

leme annyiban egészen más, amennyiben ez a szocialista gazdálkodási rendszer nem a kereset elvén, a jövedelemre törekvés elvén, hanem a szükséglet fedezésének elvén alapszik. Minden szocialista gazdálkodás azt a célt tartja szem előtt, hogy egy népközösséget dologi javakkal lásson el, amint ez a kapitalizmus előtti gazdálkodásban volt. A szocialista gazdálkodás keretében a nyereségre törekvés, a kereset elve ki van zárva. Másodszor minden szocialista gazdálkodás tervszerű gazdálkodás, azaz ellentétben a kapitalista gazdasággal, a gazdálkodás valamiféle terv szerint alakul, ami nagyon különböző lehet. A szocializmus tervgazdaság, és a számára adekvát technika állandó vagy változatlan. Nem gondolkodnak világosan, ha például sok szocialista azt hiszi, hogy a szocialista gazdasági rendszerbe át lehet menteni a modern technikát. Erről szó sem lehet. A szocialista gazdasági rendszer belső természeténél fogva arra van utalva, hogy termelési viszonyai állandók legyenek. Meghal a forradalmi technikán, meg kell rajta halnia, mert egy közös gazdaság nem változtathatja meg tervét minden héten, ha közben a technika változik, ami pedig természetes, mihelyt a technika fejlődő irányú.

Körülbelül ez a két, egymással szembenálló gazdálkodási rendszer vázlatos rajza. De habár azt mondtam, hogy ennek a fogalommeghatározásnak van értelme, most hozzá kell tennem, hogy ez a meghatározás mégsem hatol a dolog mélyébe.

Ha a kapitalizmusnál és szocializmusnál valóban csakis két különböző gazdálkodásmódról volna szó, azt hiszem, az emberek nem vernék be egymás fejét a két gazdálkodási rendszer körül vívott harcokban. Az emberi butaság nem megy annyira, hogy egymást gyilkolja csakis azért, hogy a gazdálkodásnak egy bizonyos módját, úgyszólván egy más technikai eljárást segítsen győzelemre. A két gazdálkodási rendszer ellentéte mögött ugyanis egy mélyebb, egy másik ellentét van: két világnézet ellentéte vagy — ha egy kissé szűkebben akarom magamat kifejezni — két elvileg különböző felfogás a társadalom alakulásáról általában, arról a módról, amint az embereknek társadalmi életüket be kell rendezniök, nemcsak ami a gazdasági intézkedéseket illeti, hanem ami a társadalom egész strukturájára vonatkozik. S én azt hiszem, hogyha a szocializmus fogalmával szemben igazságosak akarunk lenni, felfogásunkban eddig a mélységig kell előre haladnunk. Ugyanis erről a két ellentétről van szó — mindjárt egy-egy jelszóval akarom megjelölni: — a szociális naturalizmus és a szociális normativizmus ellentétéről. A kapitalizmus lényegében szociális naturalizmus, azaz — amint már előbb jeleztem s most részletesebben ki kell fejtenem — lényege szerint azon a gondolaton épült fel, hogy az emberi együttélésnek az individuális, természetes erő és hatalom azon mértéke szerint kell kialakulnia, amellyel az egyén bír. Azért naturalizmus, mert

az elv, amelyet felállít, a természet elve. A természetben az alakulás a létért való küzdelem törvénye szerint megy végbe. Az erősebb győz. Nincsen más, a természetet szabályozó elv, mint a hatalom elve, az erősebb elve. És ez a hatalmi elv, az erősebbnek ez az elve, ez a potencializmus, ahogy nevezhetjük, az az álláspont, amelyet a kapitalizmus képvisel.

Ezzel szemben van egy felfogás, amely azt mondja: az emberi együttélést nem úgy kell berendezni, amint az az egyén természetes képességének, természetes erejének megfelel, nem mintegy természetes módon, hanem valamiféle felsőbbrendű szabályok, normák szerint. Tehát szabályok szerint (normative) kell kialakítani s ezért nevezem ezt az ellentétes felfogást normativizmusnak. Beszélhetnénk szociális racionalizmusról is, és a szocializmus mély és igazi értelmében nem is más, mint az a felfogás, hogy az emberi társadalomnak az ő kialakulásában magasabbrendű szabályoknak, normáknak kell alávetve lennie; vagy pedig másképp kifejezve: hogy az emberi együttélést az igazságosság szempontjából kell kialakítani, hogy minden egyesnek azt kell tennie, azt kell kapnia, ami igazságos. Ez az a felfogás, hogy az emberi társadalom arra van hivatva, hogy az igazságosság alapelveit megvalósítsa a földön. *Fiat justitia et pereat mundus*, a szocializmusnak megfelelő mottó. Az igazságosságot bevinni a társadalomba, a társadalom által megvalósítani, ezt tekinti tu-

lajdonképpen életfeladatának. Tehát ez bizonyos normáknak, az egyén fölötti ideáknak beleépítése a társadalmi rendbe.

Ezek az igazi és mély ellentétek a szocializmus és a kapitalizmus között. A részletekben azután a normák alakulásának lehetősége rendkívül sokféle. Én erre a sokféleségre egyenként nem terjeszkedhetek ki. Csak annyit akarok mondani, hogy három különböző lehetőségét látom az igazságossági elv kialakulásának s ebből, úgy látom, három különböző szocializmus nő ki. Az első az a szocializmus, melyet vallásosnak nevezhetünk. Ugy akarja alakítani az emberi társadalmat, amint az az **I**sten parancsainak megfelel, tehát az igazságosság elvét az isteni kinyilatkoztatásból meríti. Abban persze kételkedni lehet, vajjon lehetséges-e egyáltalán vallásos elmerülés mint alakító elv. A szocializmus, mint már mondtam, mindig döntő súlyt helyez a társadalom egy bizonyos formájára, arra, hogy az emberek hogyan élnek egymás közt a földön. A mélyen vallásos ember ezt nem teszi. Ha megfigyelik Krisztus filozófiáját, vagy pedig egy olyan emberét, mint Dosztojevszkij, azt találják, hogy náluk elenyészően csekély lett az érdeklődés a társadalmi rend alakulása iránt. Jézus számára teljesen közömbös az a kérdés, vajjon római-e vagy zsidó, vajjon a társadalom így alakul-e vagy amúgy. Vallásos ember számára a szociális alakulás közömbös s azt mondom, hogy ezért ez a fogalom „vallásos szocializmus” ellentét önmagá-

ban. Vannak azonban árnyalatok, vannak átmenetek, van a szocializmusnak vallásos megokolása is, — Tolsztojra és hasonló jelenségekre gondolok.

Azonban a szocializmusnak a következő két árnyalatát biztosan meg lehet egymástól különböztetni: azt a szocializmust, amelyet etikainak s azt, amelyet esztétikainak nevezhetünk, noha ez utóbbi elnevezés egyelőre még nem honosodott meg. Ugyanis az a két lehetőség, ahogy az emberi társadalom normák szerint alakítható, vagy az, hogy ez az alakulás elvontan gondoltan ideák, vagy pedig konkrétan szemlélt ideák szerint történik. Tehát az emberi társadalmat alakító törekvést vagy bizonyos absztrakt ideák irányítják, amelyeknek megvalósítása a feladat, például és mindenekelőtt az egyenlőség ideái. Ez olyan szocializmus, amelyet a németeknél körülbelül Fichte képvisel. Egy elvont eszme lesz a társadalom alakulásának vezérmotivuma. A társadalmat nem szemléli, hanem mintegy csak edényül szolgál, amelybe ennek az ideának a tartalmát bele kell tölteni, míg a szocialista társadalom másik formájának alakulása, mint mondtuk, az, amely konkrétan szemlélt ideák szerint történik, ahol az emberi együttélés szabályai az egésznek a szemléletéből, egy harmonikusan tagolt társadalom szemléletéből nőnek ki, ahol a törekvés arra irányul, hogy egy szociális *Kosmos*-t teremtsen, amelyben az egyes tagok egyes részei harmonikus viszonyban vannak egymással, ahol a vezető

ideák a hozzáillés, a harmónia. Ez körülbelül a Platon szocializmusa, és ez — Önök talán meglepőnek fogják találni ezt a nevet a szocializmus-sal kapcsolatban — Goethe szocializmusa is. A Goethe-féle szocializmus egy ilyen harmóniára törekvő szocializmus s ennek következtében természetesen az egyenlőtlenség alapelvén nyugszik. Az egyenlőtlenség mély erkölcsi jelentősége — mondotta egy ízben Schleiermacher — az alapelv, amelyen az emberi társadalmat ilyen módon lehet megalapítani és kialakítani. Önök bizonyára ismerik *Wilhelm Meisters Wanderjahre*-t, ahol Goethe ezeket az eszméket elhelyezte. Ott találják az emberi társadalomnak ezt a tagoltságát, foglalkozások, rendek szerint, az egyén beleillesztését az ő rendjének, hivatásának kötelességei közé és sok mást. Körülbelül ilyenek a lehetőségei a társadalom alakításának szocialista értelemben.

Amit itt Önök előtt rövid vonásokban kifejtettem, ezeket ideális típusoknak tekinthetjük, azaz a tiszta gondolkozás által kialakult lehetőségei egy alakulásnak, amelyeknek a való élethez egyelőre semmi közük sincs. Ideális típusokat alkotunk magunknak a kultúraszemlélet minden területén, hogy segítségükkel a valóságos alakulást jobban megfigyelhessük. Szükségünk van ilyen ideális típusokra, hogy a valódi világ végtelenül változatos kaoszát képekbe foglalhassuk össze, szükségünk van ezekre az ideális típusokra, hogy az egyes tények világában tájékozódhassunk. A kér-

dés most már ez: Hogyan viszonylik korunkban a valódi alakulás ezekhez az ideális típusokhoz? Annak az alakulása, ami újságokban, röpiratokban, szószéken, a forradalmi törvényszékeken mint szocializmus elének tárul.

A feleletnek így kell hangzania: Ami ma mint szocializmus forgalomban van, nagyon kevésbé hasonlít ahhoz, amit én Önök előtt mint szocializmust kifejtettem. Valóban, ha megfigyeljük a szocializmus és a szociális mozgalom tapasztalati alakulását, mindenesetre egészen más vonásokat mutat, mint amelyeket én ép most Önök elé tartam s talán azt a szemrehányást fogják nekem tenni, hogy rossz ideális típusokat alkottam, mert hisz a valóság annyira eltér tőlük. Csakhogy a hiba nem bennem van, hanem a valóságban. (*Derültség.*) Ugyanis az, amit ma mint szocializmust ismerünk, rendkívül sok olyan vonást, olyan sajátóságot vett fel, amelynek semmi köze a szocializmus eszméjéhez. Különösen az, amit ma marxista vagy proletár szocializmuson értünk, az, ami ma a marxista terminológia szerint kommunizmusnak nevezi magát, annyira más vonásokkal van felruházva, hogy jóformán semmiben sem egyezik meg az általam jellemzett ideális típusokkal.

Melyek azok a vonások, amelyek így kialakultak? Vagy — amint az én szempontomból mondhatnám — micsoda idegen testek keveredtek bele a szocializmus ideájába, hogy egészen

más kép kerül ki, mint amely a szocialista ideának megfelel? Három idegen testet látok a modern szocialista mozgalomban, s ezeket itt ki akarom fejteni. S ekkor, amint már mondtam, főleg a ma uralkodó hivatalos marxista kommunizmusra gondolok. Ezt az úgynevezett tudományos szocializmust elsősorban az jellemzi, hogy egy tudományt kapcsol össze a szocializmussal, egy tudományt a szociális életről, a szociális fejlődésről s ezért nevezi magát tudományos szocializmusnak is. Marx elfogadta néhány régebbi szocialistának, különösen Saint-Simonnak ideáit, amennyiben azt állította s igyekezett bebizonyítani, hogy a szocializmus megismerés, a szocializmus tudomány abban az értelemben, hogy magában foglalja a szociális élet fejlődésének megismerését, tehát tulajdonképp azt mondta, hogy a szocializmus megismerés. Véleményem szerint ez a világtörténelemnek egyik legnagyobb gondolkodásbeli botlása. Amennyiben a szocializmust úgy állították oda mint megismerést, lényegét teljesen félreismerték, sőt ellenkezőjére fordították. A szocializmust mindig csakis egy praktikus idea értelmében szabad felfogni, különben nincs értelme. Azaz szocializmuson mindig valami olyasmit kell képzelnem, amit meg kell valósítani, ami mint követelmény, mint valami megvalósítandó posztulátum jelentkezik, mint cél, amely felé törekszem, tehát valami, aminek a jövőben lennie kell. A megismerés azonban csak arra vonatkozik, ami van vagy arra, ami lesz.

Tehát annak a szocializmusnak, amely eltér a „kell“, a kényszerűség, a posztulátum, a célratörekvés eszméjétől, a praktikus ideától, le kellene mondania minden gyakorlati cselekvésről, ami ellentét önmagában. Az a szocializmus, amely csak szemlél, vagyis csak tudomány, sohasem lenne képes egy szociális mozgalmat megtermékenyíteni. Nem lehet pártot alakítani annak a létrehozására, aminek elkövetkezését szükségképinek tartjuk. Nem alakíthatok pártot egy napfogyatkozás létrehozására. *(Derültség.)* Ez lehetetlenség, képtelenség. De ha a szocializmus valóban annak a megismerése, ami van és ami lesz és ami szükségkép lesz, akkor egy szocialista párt, egy szocialista mozgalom megalapításakor ez a képtelenség valósulna meg, akkor minden szocialista törekvés nyilvánvalóan az lenne, amit ebben a paradoxonban kifejeztem, t. i. törekvés annak a létrehozására, ami ugyis szükséges és be fog következni. Önök bizonyosan jól tudják — én legalább eléggé tudom, — hogy erről a kérdésről egész könyvtárt írtak. De mindaz, amivel a tudományos szocialisták véleményük támogatására előállottak, — Marx csak odaveti ezeket a gondolatokat, mint rendesen, anélkül hogy megokolná, — s amit a későbbiek azután megokolásul felhoztak, mindazzal nem tüntették el ezt a belső ellentmondást. Tudományos szocializmus ugyanaz, mint például etikai kémia. *(Derültség.)* Két olyan fogalom összekapcsolása, amelyek lényegüknél fogva nem tartoz-

nak s nem is tartozhatnak össze. Összekeverése ez az emberi nem két lényegének, két működési és lét-szférájának: a megismerő és a cselekvő területnek. A megismerés és a cselekvés területe között nincs meg az a közösség, amelynek lennie kellene, ha volna valami olyasmi, mint a tudományos szocializmus. Marx törekvése, Marx munkássága mindenesetre rendkívüli módon gazdagította a szociáltudományi megismerést, — s ezt senkisé ismeri el szívesebben, mint én, — de ez nem szocializmus. Ha azt mondom, hogy én szocialista vagyok, ez mindig azt jelenti, hogy helyesnek ismerek el egy ideált, még pedig egy olyan ideált, amelynek teljesítésére és megvalósítására, ha praktikus ember vagyok, törekedni fogok. De ha azt mondom, hogy elismerem a Marx-féle szociáltudományi elméletek helyességét, emellett lehetek szocialista vagy nem szocialista, lehetek a Marx-féle elmélet híve és képviselője és antiszocialista, és lehetek szocialista és nem fogadom el a Marx-féle elméletet, vagyis azt a szociáltudományi megismerést, mely belőle származik. Azonban a mai hivatalos szocializmus különös büszkeséggel viseli a tudományos szocializmus címét, s ezáltal már eltávolodik egy irányban attól az ideális típustól, amelyet a szocializmus számára felállítottam.

A mai szocializmusban másodszor egy olyan hang csendül meg, amelynek egyáltalán semmi köze a szocializmus eszméjéhez, ez a hedoniz-

mus* hangja. A mai szocialista eszmevilághoz egy második idegen test kapcsolódott, amelyet úgy jelölhetünk meg, hogy ez a jólét, a béke, az általános emberi boldogság birodalmába vetett hit és remény. A szocializmus eszméjével összekapcsolódott egy meseország álma. Ha bevilágítunk a mai kommunizmus pszichéjébe, szükségkép ott találjuk, ha az érdeklődő intelligens, első sorban azt az előbb megvilágított vonását a tudományos szocializmusnak, vagyis a megismerő jellemvonását; míg a kevésbé intelligensnél, tehát a nagy tömegnél, viszont megtaláljuk ezt a csodába vetett hitet, a hitet egy olyan korban, amelyet először János evangéliuma rajzolt elénk, a hitet az ezeréves birodalom elérkezésében. Ezek azok az eszmék, melyeket az újabb korban főleg a francia Fourier dolgozott ki. Fourier** munkáiban megtaláljuk mindezeket a gondolatokat, álmokat egy elkövetkezendő meseországról. Fourier bemutatja nekünk, milyen csodálatos lesz a világ, hogyha elmélete megvalósul, hogy az emberek ezer éves kort érnek, tíz láb magasak lesznek, (*derültség*) a bárány ott pihen majd a tigris mellett és az óceán limonádévá változik. (*Tartós derültség.*)

Ennek a csodába vetett hitnek, ennek az ezeréves birodalom felé néző reménynek semmi, de

* Hedonizmusnak nevezik azt az erkölcsi elvet, melynek alapja az élvezet, a gyönyör.

** Fourier munkái szolgáltak Madáchnak is részben alapul a falanszterjelenet kidolgozásában.

egyáltalán semmi köze sincs a szocializmushoz. A szocializmusnak, az ő szigorú alapeszméje szerint, semmi köze bármiféle egyéni jóléthez. Teljesen elferdítik és félreismerik a szocialista eszmét, ha egynek veszik az általános boldogság eszméjével. A szocializmus inkább az egyénnel szemben felállított az a követelmény, hogy egy eszméért éljen. A szocializmus szigorúan felfogott értelmében semmit, vagy csak nagyon keveset ad az egyéneknek. Ő követel az egyéntől. Azt követeli az egyéntől, hogy odaadja, feláldozza magát. Áldozatot követel a szocializmus és nem ígér semmiféle boldogságot, semmiféle jólétet. Az empirikus emberiség a szocializmus előtt teljesen közömbös. A szocializmus meg akarja valósítani az igazságosság eszméjét a földön, ez az ő nagy célja. Nem akarja az embereket boldogokká vagy jóllakottakká tenni; jól tudja, hogy a jóllakott emberek az eszme számára elvesztek. (Nagy tetszés és taps.)

S amennyiben ez a második vonás nagyon erősen kifejlődött, az ideális típus, amelyet az előbb kifejtettem, ismét elhomályosult és elferdült. Végül még egy harmadik vonást kell megállapítanunk, amely a modern szocializmusban világosan kifejeződik s amelynek szintén semmi köze a szocializmus eszméjéhez. Ez a harmadik vonás a proletárelem a modern szocializmusban. Önök mindnyájan tudják, hogy a mai modern szocializmus úgy jelenik meg, mint egyuttal a proletár-mozgalom ideológiája. Ez Marxnak nagy, történeti és nagyjelen-

tőségü műve, hogy megtalálta azt a formulát, amely szerint a szocializmust, ahogy ő értette, egy egységgé kapcsolta össze a munkásmozgalommal. Marx, aki nagyon szkeptikus és realista gondolkozásu ember volt, egyszer ezt a mondatot alkotta: Az eszme mindig felsült (*blamierte sich*), ha magára maradt. Az ő véleménye az volt, hogy a világot nem eszmék, hanem érdekek kormányozzák s az ő életműve volt — ne kutassuk, milyen indító okok vezették ebben — kitalálni egy hatalmat, amely képes volna, érdekeit követve, a szocializmus eszméjét megvalósítani.

Ha ezt egy kicsit lelkésziesen akarjuk formulázni, azt mondhatjuk: élete műve volt a rosszat a jó szolgálatába helyezni. Ő azt hitte, hogy a társadalomnak valamiféle átalakítása egy neki tetsző értelemben csak akkor lehetséges, ha a mai társadalomban működő hatalmakkal egy nagyhatalmat lehet szembeállítani. Ezek, a társadalomban ma működő hatalmak az ő számára: a polgárság (*bourgeoisie*) és mindenekelőtt s ez volt az ő egész életmunkájának vezérgondolata: Poroszország. Az egész Marxot csak úgy lehet megérteni, ha Poroszországgal szemben érzett ellenségeskedésében fogjuk fel. De akármiben találjuk az ő rendszerének indító okait, törekvése mindig arra irányult, hogy kitaláljon egy hatalmat, melyet a meglévő hatalmakkal szembeállíthat. S amint tudják, ezt a hatalmat a modern proletariátus mai törekvéseiben találta meg. Tehát a modern proletariátusnak,

vagyis a bér munkásosztálynak érdektörekvéseit használta fel arra, hogy a szocialista eszme szolgálatába állítsa. Ez az összekeverése egy érdekmozgalomnak a szocializmussal ismét teljesen önkényes. Egy érdekmozgalomnak, különösen a bér munkásokénak, semmi köze a szocializmushoz. A bér munkás érdekmozgalmát nem lehet másképp megítélni, mint valamely ipari szövetkezet, valamely parasztcsoport, vagy bármely más érdekcsoport érdekmozgalmát. Amint már mondtuk, ez semmikép sem törekszik arra, hogy valamiféle normákat állítson fel. Tehát ép úgy, mint a tudományos szocializmus, mint a hedonista szocializmus, a proletár-szocializmus is ellentét önmagában.

S ha most Önök, hölgyeim és uraim, figyelembe veszik, hogy három idegen test kapcsolódott bele a szocializmus eszméjébe s hogy ez a három idegen test ma lényeges alkotórészét teszi annak, amit mi szocializmusnak vagy kommunizmusnak nevezünk, érthetőnek fogják találni, hogy miért különbözik napjaink empirikus jelensége, az a mozgalom, amit ma magunk előtt látunk, annyira attól, amit én Önök előtt mint a szocializmust és a szocializmus eszméjét kifejtteni igyekeztem. De azt hiszem, hogy ez az eljárásom helyes, mert csak ily módon, amint én itt megpróbáltam, vagyunk képesek tájékozódni. Elveszítjük a világos tájékozódás lehetőségét, ha figyelmen kívül hagyjuk az ideális típus alkotásának segítő-

eszközét. Akkor egyáltalán nem tudjuk, merre fordítsuk tekintetünket.

A helyzet tehát, amely ma szemünk elé tárul, az, hogy — amint mondtam — a szocializmus eszméjét idegen testek terhelik s azt hiszem, a jövő nemzedék feladata lesz a szocializmus eszméjét ezektől az idegen testektől megtisztítani. A szocializmus eszméje örök. Sohasem fog a világból és az emberiség köréből eltűnni. Ha az emberiség ezt egyszer már elgondolta, sohasem fog ettől a gondolattól megszabadulni: hogyan valósítható meg az igazságosság az emberi társadalomban? Ha úgy akarják, az emberiség végcélja ezt a kérdést felvetni. Ez Nietzsche álláspontja. Nietzsche nagyon jól tudta, mit akart avval, midőn azt mondta, hogy Platonnal az emberiség egy törést kapott, vagyis elvesztette az alvajárónak azt a biztonságát, amellyel eddig a világban járt. Ugyanis Platon volt az első, aki ezt a kérdést felvetette híres dialogusában, a *Gorgias*-ban s ezzel alapította meg először, vagy legalább fejleszteni kezdte a szocializmust. Az ő gondolatmenete körülbelül a következő: A Themistokles korabeli és a perzsa háborúk idejében élő ragyogó Athénről van szó; arról beszélnek, milyen nagy volt Athén, hogyan győzte le ellenségeit, milyen dicső uralkodók, hadvezérek éltek akkor Athénben és erre azt kérdi Platon: Igen, ez mind nagyon szép és jó, de igazságos is? S ekkor az emberiség megkapta a törést. Ezóta mindenuntalan egy kérdés elé állították,

amelytől, mint a szfinx kérdésétől, nem tudott többé szabadulni. Én azt hiszem, azt is mondhatjuk, hogy ekkor kezdődik az emberiség hanyatlása. Azt is mondhatjuk: Ekkor kezd csak az emberiség emberiség lenni. De mindenesetre el kell a dolgot intézni. Mihelyt a kérdés felvetődött: Mi igazságos? Igazságos-e az emberi társadalom alakulása? — ez a szociális kérdés és ez sohasem fog többé a világból eltűnni. Az, amit mi tehetünk, nem egyéb, mint hogy tartalmat és nagyságot adjunk neki s mindenekelőtt az, hogy megszabadítsuk a ma rátapadt salaktól. És — amint már mondtam — ez annak a nemzedéknek a feladata, amely ma élni, dolgozni, alkotni kezd. S ebben a tudomány is szolgálatot tehet. A tudomány azáltal, hogy feladatát: megismerést terjeszteni, teljesíti, közreműködhet az élet ujjaalakításában. Nem azáltal, hogy ő maga állít fel követelményeket, nem azzal, hogy utat mutat, hanem azzal, hogy világot gyújt s így az egyeseknek lehetővé teszi, hogy az utat könnyebben megtalálják. Vagy más szóval: Tudományos szocializmus ugyan képtelenség; azonban az, aminek most kell kezdődnie, most kell fejlődnie, *a szocializmus tudománya*, ez az a kísérlet és törekvés, hogy a szocializmus problémáit, amelyek magukban véve praktikus problémák s csakis azok lehetnek, teoretikusan, tudományosan, megismerés-szerűen felfoghassuk. A szocializmusnak ehhez a tudományához akartam ezen az estén egy kis adalékot nyújtani. (*Hosszantartó tetszés. Taps.*)

Elnök: Szövetségünk és az összes jelenlevők nevében köszönöm Önnek, tanár úr, e mai élvezetes és tanulságos órát. Azzal a hálával, amely tanítványait évek hosszú sora óta Önhöz fűzi, veszünk Öntől búcsút. S ezzel berekesztem a Magyar Cobden-Szövetség mai felolvasó ülését.

Országos Széchényi Könyvtár

A COBDEN-KÖNYVTÁR

EDDIG MEGJELENT KIADVÁNYAI:

1. *Havas Miksa*: Cobden Richárd és tanítása.
2. *Marczali Henrik*: Cobden történeti jelentősége.
3. *Méhely Kálmán*: A kereskedelem filozófiája.
4. *Hantos Elemér*: A pénzügyi kibontakozás útja.
5. *Vámbéry Rusztem*: A panamáról.
6. *Matlekovits Sándor*: Az új ipartörvényről.
7. *Gratz Gusztáv*: Politikai és gazdasági liberálizmus.
8. *Rákosi Jenő*: Kultura és kereskedelem.
9. *Gróf Apponyi Albert*: Társadalmi átalakulások.
10. *Lujo Brentano*: Védővám és szabadkereskedelem.
11. *Lujo Brentano*: Szabadkereskedelem és vámvédelem a békekötések után.
12. *Lujo Brentano*: Freihandel und Zollschutz nach den Friedensschlüssen.
13. *Naményi Ernő*: Matlekovits Sándor. Két emberöltő munkája és tanulságai.
14. *Werner Sombart*: Kapitalizmus és szocializmus
15. *Berzeviczy Albert*: Az ötvenes évekből.
16. *Báró Kohner Adolf*: Többtermelés.
17. *Méhely Kálmán*: A XIX. század öröksége.
18. *Pap Dezső*: A tisztességtelen verseny.
19. *Vágó József*: Drágaság, infláció, kivitel.
20. *őrgróf Pallavicini György*: A magyar agrárpolitikáról.

A COBDEN-SZÖVETSÉG CÉLJAIÉRT

a szabadkereskedelemért,
a haladásért,
gazdasági integritásunkért,
küzd az

O M K E

hetenkint megjelenő lapja.

Öntudatos, művelt magyar
kereskedők olvassátok,
erősítsétek,
terjesszétek.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
V., MÁRIA VALÉRIA-UTCA 12. SZ.

